

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 161.

ОРЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ.

НЕСПОДІВАНИЙ ШЛЮБ

(БУВАЛЬЩИНА).

У ЛЬВОВІ, 1917.

З друкарні Ставропигійського Інститута.
під управою Ю. Сидорака.

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

01148527 (S)

1. М. Грушевський. Фільмотас	
2. Курцій Руф. Фільмотас	
3. В. Наумович. Величина звіздяного світа	0 10
4. Панас Мирний. Лови	0 06 "
5. І. Пулюй. Непропаща сила	0 20 "
6. М. Грушевський. Бех-Аль-Джугур	0 10 "
7. І. Раковський. Вік нашої землі	0 10 "
8. А. Чехов. Каштанка	0 15 "
9. М. Драгоманів. Мик. Ів. Костомарів	0 15 "
10. Е. Золя. Нанад на млин	0 20 "
11. І. Пулюй. Нові і перемінні звізди	0 15 "
12. Г. Квітка. Маруся, (друге видане)	0 50 "
13. М. Левицький. Умова для селян. спілок.	0 20 "
14. П. Куліш. Орися (вичерпане)	0 06 "
15. М. Кистяковська. Іван Гус	0 20 "
16. О. Стороженко. Оповіданя. І	0 20 "
17. В. Барвінський. Досліди з поля статист.	0 20 "
18. В. Короленко. Ліс шумить	0 20 "
19. І. Франко. Шевченко в поль. рев. легенді	0 40 "
20. В. Гіго. Кльод Ге	0 25 "
21. Е. Еган. Руські селяни на Угорщині.	0 25 "
22. Н. Мирний. Лихий попутав	0 40 "
23. А. Д. Уайт. Розвій географіч. поглядів	0 30 "
24. Ів. Франко. Украдене щастє (вид. 2-ге)	0 56 "
25. С. Єфремов. Націон. питанє в Норвегії.	0 30 "
26. П. Ніщинський. Гомерова Іліяда (1 пісня)	0 30 "
27. М. Драгоманів. Два учителі	0 40 "
28. Е. Золя. Повінь	0 30 "
29. С. Томашівський. Київська козач. 1855 р.	0 10 "
30. П. Ніщинський. Гомерова Іліяда (2 пісня)	0 35 "
31. Т. Масарик. Ідеали гуманности	0 35 "
32. Люклян. Юпітер у клопотах	0 35 "
33. М. Костомарів. Пись. до ред. „Колокола“	0 20 "
34. М. Гоголь. Вій (друге вид.)	0 60 "
35. І. Раковський. Вулькани	0 20 "
36. І. Фльобер. Іріодяда	0 30 "
37. О. Терлецький. Москвофіли й народовці	0 30 "
38—39. І. Тургенев. Ася	0 40 "

2012
В. 1638

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 161.

О. ЛЕВИЦЬКИЙ.

НЕСПОДІВАНИЙ ШЛЮБ

(БУВАЛЬЩИНА).

У ЛЬВОВІ, 1917.

З друкарні Ставропигійського Інститута
під управою Ю. Сидорака

НЕСПОДІВАНИЙ ШЛЮБ.

БУВАЛЬЩИНА.*)

Смутна й невесела встала вранці першого дня масниці 1760 р полтавська козачка Гапка Хвостичка, що мала власну хатину й новеличку оселю на самім шпилі замкової гори, за соборною церквою. Витопила вона піч, погодувала свинку, порала ся по господарстві, а якась невиразна нудьга точила їй серце, не давала спокою. Кинула Гапка роботу, сіла на ганку трохи відпочити, — тай задивила ся на чудовий краєвид, що стелив ся перед її очима. Сонце вже височенько підбило ся на синьому небі і нестерпучим для очий сяйвом заливало безкраю просторинь, укриту снігом. Он білою стьожкою повила ся річка Ворскла, а за нею темніють густі бори. Якись люди ворують ся на льоду; то замкова челядь возить кригу для пол-

*) З консистерських актів XVIII ст.

ковничої ледівні. Ліворуч на високій горі серед лісу, блищать на сонці верхи монастирської церкви і чути, як там дзвонять до Божої служби, та вже не в звичайний, а в так званий „постовий“ дзвін, що ледви теленькає. Бач, у людей ще масниця, а в ченців почав ся вже піст, бо і відправа у них уже постова

Оттак задививши ся і замисливши ся, Гапка трохи заспокоїла ся і пригадала химерний сон, що сеї ночі приснив ся їй. Певно се він нагнав оту нудьгу, що цілий ранок гнітила її серце.

Снило ся їй, немов вона йде заміж, свашки та світилки ведуть її в стрічках та в квітках до Божого дому і грає троїста музика. Коли се де не взяв ся старий протопоп Остафій Могилянський, став на дорозі, сварить ся на неї патерицею та й каже. „Не ведіть її, люди добрі, до Божого дому, а ведіть до дзвіниці та прикуйте в куну на сміх та на глум хрещеному мирови, бо вона йде заміж від живого мужа.“ І ось вона стоїть прикована за праву руку до дзвіниці та за сльозами й світу не бачить, а люди на неї пальцями показують та глузують. Аж тут підходить до неї її ж таки чоловік Максим, дає копійку та

й каже: „Записала мене в граматку, то наж тобі ще й на подзвінне“. І тут усе зникло, а вона прокинула ся, облита сльозами.

І після чого їй приверзлась оттака нісевітниця? Хиба може після того, що була вона вчора на учті у свогож таки рідного брата иосипа Павленка, а там зібрав ся увесь їх рід, та й знялась про неї розмова, що як то вона бідна горює на світі, ні вдова, ні заміжна. Ось вже восьмий рік минає, як її Максим подав ся на Запоріжє та й закрив ся очими й плечима, ні слуху, ні вістки не подає. Позаторік якось переказував через санджарівського козака Івана Сачавця, що „я вже, — каже, — до неї і до смерти не верну ся.“ За щоб то так? Чим вона проти його провинила ся? Невже вона така йому бридка та осоружна, що він і знати про неї не хоче? Може, иншу собі найшов, красшу? Там того дива багато.

Тепер не те і в Січи, що було колись, як от і в пісні співають, що побачив запорожець чаплю на болоті та й каже: „Ото, братя, дівка, я з нею кохав ся“. Тепер де були зимовники, то стали вже справжні хутори та слободи, і туди багато народу нашло, і дівок і жі-

нок. що чоловіків покидали: та так, либонь, і живуть без шлюбу, хто кому до вподоби, як та невіра. Сміють ся люди, кажуть: незабаром і старі баби поплентають ся на Запорожські слободи, бо там і вони потрібні. Що ж, коли й справді Максим з иншою зійшов ся, то повинен би й жінці дати розпуст, а не вязати їй даремно світ, бо вона ще молода людина, їй і тридцяти нема, то можеб й найшлась і за-для неї пара. А то в неї ні чоловіка, ні дитини. Живе як билина в полі. Заробляє той насущній то крамом, те поденщиною, а й сама не знає, за-для кого й за для чого бідкаєть ся.

Оттак вона розмовляла з родиною та трохи й сплакнула: жалко стало, що так запакувала свій вік молодий. Аж ось увійшов в хату її дивір Василь Хвостик, поздоровкав ся тай каже до неї:

— А що, небого, уже й до тебе чутка дійшла, що плачеш ?

— Яка чутка ? — спитала його.

— Що брат Максим помер. А то чого ж вона плаче ?

— Та ні — вмішались брати Гапчині — то вона так собі плаче, на свою

гірку долю нарікаючи. А ти-ж від кого чув, що Максим помер?

— Мені про се Семен Пищалка казав; він, позавчора вернув ся з Запорожа.

— Та чи правду каже твій Пищалка, чи може бреше?

Оттаке! За-для чогоб він мав брехати! Стрів мене вчора, йдучи до церкви тай каже: „А що, Василю, поставиш доброго могорича, коли я таке скажу, що тобі не треба ділити ся з братовою батьківським дворичем“? — Поставлю, кажу; а щож ти скажеш? — „А те, каже, що твого брата Максима немає на світі — помер, хай в небі царствує! Про се, каже, я достотно звістен, бо вчора тільки повернув ся з Січи“. Так я зараз же таки подав на часточку за впокій душі покійника, а після служби дав дякови копію, щоб Максима у граматку записав. Тепер уже так, Гапко, йди собі заміж за кого Бог приведе, а двориче вже мені буде.

А Гапка за сльозами й світу не бачить; то була нарікала на Максима, смерти йому бажала, а як почувла, що справді помер, то такий жаль ухопив за серце! Все-ж таки мужем їй доводив ся. Брати її розважають, що може ще

її неправда сьому, а вона мало і вчуває, що їй кажуть. Та вже братова Палажка, мовчала, мовчала, а потім як почала її вичитувати та так гостро, ніби з серцем:

— Дурна єси, Гапко, та ще й пришепелувата. Бог тобі щастє подає, талан вертає, а ти он рюмсаєш, немов справжня мужня жона, що чоловіка поховала. Та який же він був тобі муж, отой Максим? Аджеж він і року з тобою не пожив, а подав ся на Запороже.

А чого, спитатиб, подав ся? На легкий хліб: там бач, не треба ні орати, ні сїяти, а знай — лови рибку та вари юшку, ще й горілкою запивай. А про те ні гадки, як там жінка дома горює! Чи варто ж плакати за таким ледащом, прости Господи! Яб на твоєму місці ударила лихом об землю та зараз же таки заміж пішла. Годі вже тобі самотою бідувати! От настане незабаром святий піст, відпоминаєш свого нетягу, а після свят і на рушник ставай. А тепер покинь і гадку про Максима, не смуткуй моєї бесіди, бо я не на те добрих людей закликала, щоб твого заброду поминати.

Тут усі в один голос:

— А так, так! Свята правда! Вже ж, звісно, не вік самотою жити. Живий про живе й гадає.

Один Василь Хвостик хотів був заступитись за честь брата небіщика, що який, мовляв, він ледащо й нетяга, але йому не дали говорити, бо господар підніс чарку і став до його перебивати. Василь не став сперечатись і взяв чарку.

Дійшла чарка й до Гапки. Вона почала була відмовлятись, але її присилювали випити одну й другу, а за третю вона вже й сама взялась. А потім почались співи, хлопці привели музик, Гапка не чулась, як і в танець пішла. Пізно вже з гостей виряджалась, та й то, спасибі, кума Одарка Ковалиха взялась провести, бо її дворище було поруч із Гапчиним.

Ідуть вони з кумою, тихо розмовляючи. А місяць був саме вповні, то так було видно, хоч голки збирай.

Тільки дійшли до ратуша, аж чують — хтось у бандуру грає. Ковалиха й каже:

— Се, певно, наші дяки від буймистра вертають ся, бо він сьогодні хрестини справляв. Там, либонь, і вїйт був і пан полковник і инша старшина; про-

хаво й панотця протопопа, так він учора до Києва поїхав.

І справді, то були соборні дяки зі школярами. Ідуть і тихенько якийсь кант наспівують, та так же гарно, що не наслухав ся-б. А молодий дяк Андрій у бандуру грає, ще й пританцьовує, а струни під його пальцями, здаєть ся, отот словами заговорять. Уже такого бандуриста й на всю Полтаву нема як Андрій дяк. І чудний же він який; худий, високий, незграбний, лице бліде, ніс довгий, тільки очі гарні, карі та блискучі, і погляд такий добрий, як у малої дитини. Оце поки тверезий, то такий він тихий, несмілий та соромливий: чи зустрине кого, зніме шапку, низенько вклонить ся, віддасть на добридень та похнюпившись далі чимчикує, немов тікає: на підпитку, то зразу стає говіркий, навіть пащекуватий, усякого зачепить, тільки звичайно не лихим словом, а таке почне верзти, що проста людина й не второпає, тоб то по вчену, чи що. От і тепер, запримітивши молодиць, що з ляку крились попід тинами, він перекинув бандуру через плече, зняв руки в гору й заволав:

— О ле дивного видіння, єго же зрю досхищеними очима! Се ніції богомудрії

жени вслід мене течаху. Рдїте, благо-
лїпниї, чесо ради утру глибоку зрю ви
на столпах града, а не в храминах ва-
ших ?

Гапка не знала, що йому й сказати,
тїльки сміялась, рукавом затуляючись,
а Ковалиха — то була смілива людина —
таки знайшла, що віказати:

— Які ж ми „жени“? Я давно вдо-
вою, як самі здорові знаєте, а в Гапки
теж отсе чоловік помер, то й вона тепер
до нашого полку надлежить.

Андрія від тих слів мов варом об-
дало; здаєть ся й хміль з голови виле-
тїв. Але він не покинув пустувати і
знову понїс:

— О, кую горестную і купно сла-
достную вість рекла єси, жено ! Молю
тя, велелїпная, рди паки і паки: аще во-
їстину Агафія сотвори ся Наїнською
вдовицею ?

— Про те вже я не відаю, чи „На-
їнською“, чи якою там ще, а що вдо-
вицею стала, се усїм відомо. От розпи-
тайте, коли хочете, Семена Пищалку:
він позавчора повернув з Сїчи й до-
стотно знає про Максимове сконанє. А
Василь Хвостик уже брата і в граматку
записав.

Андрій на те не сказав уже нічого. Він мовчки пішов за молодицями, бо школа, де він жив, стояла біля соборної церкви. Прощаючись коло Гапчиних воріт, він теж і слова не промовив, тільки низенько вклонився та так глибоко зазирнув їй в очі, що Гапку наче мороз пройняв і тихою ходою, похнюпившись, пішов до свого убогого мешканя, перебираючи на бандурі; а трохи відійшовши, чуло та смутно почав співати думу про Хведора Безрідного, що як то сей бездольний козак, „безрідний, над Дніпровною сагою постріляний, порубаний, на рани смертельні знемагає“. Гапка, криючись за ворітьми, слухала той спів сумний і сльози мимохіть лились з її очий; але їй невимовно жаль було не того бездольного козака, що колись то лежав посічений в лузі Базавлузі, а самого співця, теж безрідного і безплемінного сироту, що коротав свій вік молодий, як от і вона, в гіркій самоті.

II.

Дяк Андрій і справді був подібний до бідолашного козака Хведора Безрідного, бо в цілім світі не знав собі ні роду, ні плоду. Колись то, казали люди, зайшла в Полтаву на прощу до монастиря якась убога жінка з малим хло-

пятком та й занедужала. Її взяли до шпиталю, поки подужає, а вона замість подужати, другого дня й очі замкнула, а потім і вмерла; так її й не встигли роспитати, хто вона така, звідки і де її рід. Небіжку поховали, а хлопчик Анд-рійко лишив ся в шпиталі.

В давні часи люди на Україні, поки самі порядкували громадянськими справами, мали велике милосерде до убогих та нещасних: в кождім селі, а в городах, мало не в кождій парафії були так звані „шпиталі“, себто двори й доми, де удерживались на кошт парафіян старці, каліки і всякий немощний люд, що не мав собі пристановища і нездатний був власною працею прохарчуватись. Той добрий звичай ратувати немічних та убогих Українці перейняли ще в давні часи у інших європейських народів, бо і саме слово „шпиталь“ є перекручене латинське *hospitalium* і так само се слово перекручене і в Ляхів (*szpital*), з чого можна догадувати ся, що шпиталі зайшли на Україну через Польщу. Але то було дуже давно, мабуть ще в XV ст., бо принаймні в XVI ст. шпиталі були вже в старій Україні, себто на Волині, Поділю та в Галичині, а з початку XVII ст., коли на цілій Україні стали

розповсюджуватись церковні брацтва, разом з ними трохи не в кождім селі почали заводитись і шпиталі, бо ними частійше усього опікувались братчики. Так стало потім і в новій Україні, себто в Полтавщині та Слобожанщині, що заселились уже в XVII ст. На приклад візьмо саму Полтаву. Вона почала заселятись не пізнійше 1630-их р., а через яких сорок літ тут знаходимо вже чотири церкви, не рахуючи монастиря (Пречистої, Спаса, Воскресеня і Стрітеня) і при кождій так званий „братерський дім“, шпиталь і школу. В шпиталі разом з каліками та старцями жили й такі сироти, як от Андрійко, а в школі — дяки, що служили при церкві і разом учили дітей. Братчики збирали з миру й постачали до шпиталю паливо, харч, одіж, але й самі шпитальні не байдикували: обробляли огород, прали і ткали усякі вироби, били канати, стругали на продаж ложки і взагалі хто що вмів, те й робив. Були тут і шевці і кравці й шаповали, й ковалі і інші ремісники; а хто був зовсім немоцний, нездатний ні до якої роботи, тих посиляли під церкву або на базар, чи на ярмарок за милостинею. І все, що немоцні спрошували, а робочі заробляли, йшло в гурт на за-

гальний вжиток шпиталю. Крім того шпитальні чим могли usługували й громаді, з чого теж мали деякий дохід: діди стерегли церкву, дзвонили на службу, чи по душі померших, копали для них ями; баби обряжали й доглядали мерців, до девятого дня стерегли в домі їх „душечку“, школярі читали над ними псалтир і таке инше. До такоїж помочи кликали шпитальних і тоді, коли, наприклад, в чийм домі був хворий, а доглядати його гаразд не було кому, і в інших нещасливих випадках.

Так просто і недорогим коштом стара Україна зуміла вирішити трудне й для наших часів питанє про громадський догляд калік, немощних та сиріт, в одно злучивши дім милосердя, робочу артіль і школу.

Хоч малий Андрійко й не зазнав в шпиталі ні холоду, ні голоду, а проте тяжко було сироті серед чужих неприязних людей. Річ відома, що каліки здебільшого — народ мало милосерний. Окривджені лихою долею, вони й байдужі на чуже лихо й нездатні пожаліти й малого сироту; деякі навіть раді, коли є над кимсь помститись за власне нещастє. Богато перетерпів усякого знущання і Андрійко, багато пролив гірких

дитячих сліз, поки доля послала йому милосерного заступника.

Якось вступив до полтавського шпиталю сліпий запорожець Хома Заброда. Був він років з десятків у турецькій неволі, де йому випечено очі за те, що втікав, але нарешті січовики таки визволили товариша і привезли до Полтави, звідки він був родом й мав колись тут жінку й дитину, яких теж забрали Татари. Се був огрядний і кремезний дід, на вигляд сказатиб військовий старшина, — бо таким і був колись на Запорожю — і може через те він зразу заняв у шпиталі поважне становище; його всі бояли ся і слухали. А проте під суворим обличчям у Хоми билось добре, горяче, милостиве серце і він зараз приголубив, пригорнув до себе малого Андрійка і взяв його під свій батьківський захист. Бідне хлопятко, закльоване та затуркане, так і прилипло до ласкавого діда. Де Хома, там і Андрійко. Іде Хома під церкву чи на базар за милостинею, а Андрійко служить йому за поводитаря. Грає Хома на бандурі, або співає яку старовинну думу козацьку, а Андрійка й палицею від нього не відженеш; так і впеть ся оченятами в діда і вже тоді хоч стріляй йому над ву-

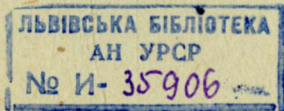
хом — не почує. Так і зріє хлопець під захистом діда не зазнавши лиха, бо нехай було хто хоч словом зачепить, то Хома так і гримне:

— Не зобижайте малого: се мій джура, то я за нього кожному горлянку перерву!

Ось вже Андрійко почав і до школи ходити. Трудною йому здавалась початкова наука, оті „осії“, „ісо“, „варії“, та дивовижні „ірцизра“, „твердоонто“ і т. п. Прибіжить було до діда тай плаче, що дяк нахваляв ся „субіткового“ дати. А дід його ласкаво потішає:

— Не жури ся, синку! То воно спочатку немов трудно, а як переможеш початок, то далі піде вже легше. Наука виведе тебе на широкий світ. Колись такий, як і ти, убогий сирота Петрик зріє у нашім шпиталі і вчив ся в тій самій школі, де й ти, та через науку і добрий розум дослужив ся того, що став трохи не генеральним писарем за гетьмана Мазепи. Он до якої високо-сти часом виводить наука бідного чоловіка!

Як казав Хома, так і сталось: переміг Андрійко перші труднощі і через рік читав дещо й на крилосі. А до співу він зроду був здатний, і його дзвінкий

голосок давно вже лунав по церкві під-
вас служби Божої. Ще легше переняв
чін дідову науку — вивчив ся грати на
бандурі і знав уже все, що Хома вис-
півував: козацькі думи, псалми і т. ц.

Раз якось на Пречисту братчики
справляли звичайний „канун“: ситили
меди, варили пиво, і інші напої і в ят-
ках коло церкви продавали хрещеному
мирови. Народу на такі „кануни“ зав-
жди збиралась велика сила. З далеких
околиць зїзджались люди побачитись з
родичами і разом з ними побенкетувати,
бо се власне було громадське бенкету-
ванє на користь брацтву і його благо-
дійним справам; сучасні селянські „хра-
ми“ — се блїда памятка про стародавні
„кануни“. Шпитальні діди помагали
продавати напої, а баби й жінки тут-
же варили, смажили, шкварили всяке
печево і варево на заїдку. Клекіт, гомін,
співи, музики — як на справжнім яр-
марку. Під найкрасшою яткою сидить
пан полковник зі старшиною, протопоп
з духовенством, вїйт з бурмістрами і
райцями; в другій ятці чубаті Запо-
рожці в кармазинах голосно чоломка-
ють ся й перепивають один до другого;
а туг збились сивоусі цехмістри та всякі
ремісники, частують ся й виспівують:

Нехай же нас Бог рятує, .
Що наш батько не статкує...

А далі грає троїста музика, молодь танцями збиває чималу куряву. А се-ж що за ятка, в яку молодик закликає публику? Се дяки зі школярами за гроші співають якусь „інтермедію“. Звідси чутно якийсь побожний кант, до якого уважно прислухаєть ся народ, а се раптом стрибнув звідтиж висмаруваний сажею молодик з рогами, колесом прокотив ся перед народом і зник. Регіт зняв ся невгамовний.

Шпитальні старці та бандуристи співали і грали з ранку до вечора. Був тут і Хома Заброда, а коло його присів на хвилину й Андрій, тепер уже модик. Співали вони вдвох відому псальму про те, що:

Нема в світі правди, правди не зиськати,
Тільки в світі й правди, що рідная мати.

У старого був ще добрий голос; густий та виразний, а другий, молодий, ніжний голос так і заплітав ся круг його, як зелений хміль круг міцного дуба. Пісня що далі набирала все більшої сили й чулості і прямо таки хапала за серце. Велика юрба народу мов скаменіла, слухаючи чудовий спів. Жінки й дівчата утирали сльози, чоловіки тяжко

зітхали. Коли спів скінчив ся, всі дякували, кидали в шапку гроші, а одна дівчина нахилилась і поцілувала діда в руку, а молодого в голову. Ся незвичайна ласка зворушеної, дівочої душі мов огнем опекла юнака. Його ще й зроду не поцілували жіночі уста, хиба матеріні, як був він ще малим. Андрій став шукати очами ту дівчину, але вона зникла серед натовпу.

З того часу трохи не що-ночи снів ся йому чудовий сон, либонь заплакана дівчина ніжно схиляєть ся над ним і цілує його; в солодкій нестямі він простягає до неї руки, але вона десь зникає. Андрій добре памятав її обличчя і все придивляв ся, чи не побачить її часом між дівчатами. Аж ось через якийсь час в соборній церкві вінчали Максима Хвостика, що його дворище було в межі з братерським двором. Глянув Андрій на мєлоду — та й заляк, се була вона, та сама дівчина, що так ненароком порушила його юнацький спокій. Андрія враз з иншими дяками закликаво було й на її весіле.

З того часу минуло вісім літ. Старого Хому давно поховали; в спадщину дістала ся Андрієви його бандура. Сам Андрій тепер уже дякує й пишесть ся:

„дяк школи соборної Андрій Бандуристий“, бо власне його батьківське прізвище лишило ся невідомим. Його знає ціла Полтава як доброго співця й музику. До нього инколи залицяють ся дівчата й молодиці, але він сумний та понурій, нічого того не помічає, і тільки нишком, крадькома задивляєть ся на сусідку Гапку, а зустрівшись з нею, низенько вклонить ся, віддасть на „добридень“ та й тікає, а зачепити не наслідє,

Тепер, несподівано почувши, що Гапка лишила ся удовою, Андрій вернув ся до свого вбогого мешканя та як сів за стіл, вхопивши голову в руки, та й просидів так, поки й на світ благословило ся.

Вранці його разбудили; канцелярист Голобородько запрошує пана дяка, щоб увечері прийшов до нього „грати у бандуру“.

III.

Хата міщанки Артемихи стояла на самому шпилі гори Панянки, недалеко від Спаської церкви. На одній половині була пекарня з ванґиром, де й жила сама Артемиха, а другу половину через сїни, світлицю з кімнатою наймав у неї канцелярист полкової канцелярії Архип Пилипович Голобородько, самотний мо

лодик. Сьогодні були його іменини, так Артемиха з наймичкою ще вчора трохи не до півночі вчиняла тісто та смажила усякі присмаки, а ранком збігала на базар та й запросила цілу юрбу і сватів і кумів і інших родичів та приятелів.

— Приходьте кумоньки, приходьте рідні, до мене увечері; мій кватирант справляє бенкет, бож сьогодні св. Архипа, так я й надумала за одним заходом ушанувати й своїх гостей. Там будуть соборні дяки, будуть співи й музики, то вже й ми хоч через сїни послухаємо.

А сам імениник ранком пішов до церкви, замовив відслужити молебен св. Архипови і запрохав до себе дяків на учту і священника. Він був убогий молодик, учився раніш в дяківській школі, дуже любив церковні і всякі співи, сам був не аби який співець і не цурався дяківської компанії, бо й покійний батько його був дяком.

Увечері разом з дяками прийшов і „полковий капелян“ о. Олексій Новицький, що служив ранком молебен. За тих часів кождий козачий полк мав свою переносну церкву, з якою ходив у походи, а при таких церквах були особливі священники, що звалися „полко-

вими капелянами“; отаким капеляном в полтавськiм полку й був о. Олексiй. Поки не було походу, полкова церква була схована десь в обозi, а о. Олексiєви призначено було служити при соборi як звичайному вікарному священникови. Коли то він мав на селі парафію і мав ся добре, але поховавши жінку, зазнав великого лиха. Тоді була така установа, занесена в XVIII ст. з Великої Росії, що вдовий священник повинен був що року випрошувати у місцевого протопопа і у знатніших парафіян свідоцтво про своє „незасорне життя і благоповеденіє“ і з ним їздити до Києва, щоб одержати від митрополита так звану „епитрахіальну грамоту“, без якої не мав права служити в церкві. Отсей щорічний клопіт, приправлений консисторським здирством, так набрид о. Олексієви, що він був зважив ся йти в ченці, та подумав що за-для його живої, веселої вдачі не лицює чернечий каптур і пішов у капеляни. Так і проминув його вік між козацтвом. Тепер він був уже добре підтоптаний дід, а проте бадьорий, балакучий, меткий на вигадки.

Дяки проспівали „Днесь благодать св. Духа нас собра“, о. Олексієв благословив „яствіє“, і гості сіли за вечерю.

Тричі вставали, співали йменинникови „многая літа“ і знов трапезували. Артемиха подавала й приймала страву, а Гапка Хвостичка помагала тітці. У дяка Андрія очі полискували ся як у вовка, і він частійше ніж інші хватав ся за чарку. Уже він грав на бандурі, співав думку про Хведора Безрідного, а господар одно обходив гостей та підливав чарки. Почав ся гуртовий спів. Зараз заспівали тоді улюблену дяківську пісню:

На Сіонській горі, пресвітлім соборі
 Святі ся зібрали, всі празникували...
 А дяки з попами там ся посварили,
 За квартиру горілки трохи ся не били,
 А школярик захопивши глек,
 Та до шинку по горілку...
 На печі Кулина, як мала дитина,
 Мило поглядає, словеси віщає:
 „Пийте гості, випивайте,
 Та і мене не минайте...”

Співали й школярської жартовливої:

Ой ти школо, будь весела!
 Вкрали хліба, вкрадем соли,
 Міх гороху і кваселі,
 Ще й коробку бараболі...

Через сіни теж доносив ся гуртовий спів, там співали міщанської:

Ой дай же нам, Господи, що ми зі-
брались,

Що ми собі трішечки повапивались...

Отець Олексій засміяв ся таї каже:

— Видко, що й Артемишині гості чепурно ходять коло чарок. А що оце я надумав, пане господарю, і ви, братіє! Чого ми ріжнимось, мов грішні з праведниками на тім світі, що овії одесную, а овії ошую? Адже і в писавії сказано: не добро чоловікови бути єдиному. Чи не закликати сюди Артемиху з її гостями, бо в гурті ж, кажуть, добре й батька бити?

Усі радо на се згодились і через яку хвилину Голобородько привів цілу юрбу нових гостий. Тут були й брати Гапчині з жінками, у яких вона вчора гостювала на їх хуторі під Полтавою, *) і кума її Ковалиха і багато інших. Зразу зняв св веселий гомін, сміх і жіноче щебетанє і всім стало весело. Артемиха принесла з собою пляшку калганівки і стала „перепивати“ кожного з гостий. Насамперед вона піднесла чарку на срібній таці іменинкови, низенько

*) З того хутора потім вросло село *Павленки*, що тепер стало передмістям Полтави.

вклонилась і стала припрошувати, а всі гуртом співали:

Свиридівна наливає,
 А Шилипонич випиває.
 Випиймо, випиймо половиночку.
 За свою рідную та родиночку,
 І за вас і за нас,
 Ще й низький поклон.
 Переверни чарочку та до гори
 дном.

Чарочка коток котить ся в роток.
 На чарочці, серденько, золотий
 вінок.

Поки співали, Голобородько випив, перевернув чарку дном і поставив на таці. Тоді Артемиха знову налила чарку, пригубила й піднесла о. Олексієви. І знову той же спів. І так вона „перепивала“ до кожного з гостей. Потім Голобородько почав таким же чином „перепивати“ і токий „перепій“ тяг ся не одну годину, поки нарешті гості так перепились, що вже й чергу згубили, кому й до кого „перепивати“. Підняв ся регіт, жарти. Дяк Андрій розбавікав ся, махав руками й викрикував: „Ой, добро нам здѣ бути!“ а потім загравав „санджарівку“ й почав перед Гапкою пританцьовувати, запрошуючи й її до

танцю. Галка не противилась їй поплив-
ла по світлиці, мов та утінка по тихій
воді, а Андрій разом і грав і стрибав
круг неї, як той журавель, поки не спіт-
кнув ся об ослін і трохи не розбив банду-
ри. Зняв ся несамовитий регіт. Деякі
молодиці пошептались між собою, вий-
шли з світлиці, а через кілька хвилин
привесли невеликий вербовий цурупа-
лок, перев'язаний стьожкою, з сміхом
підійшли до Андрія й заспівали:

Ой упала колодонька з неба.

Ой чогож нам від Андрійка треба?

Ой треба ж нам, щоб він оженив ся,

Бурлакою більш не волочив ся.

І почали вязати колодку Андрієви
до ноги. Він сидів нерухомо і не знав,
що чинити. Деякі дяки глузували:

— А що, попавсь в лабети наш
журавель. Доскакав ся до біди.

Але тут за Андрія горяче заступи-
лась Ковалиха.

— Бійте ся Бога, добрі люди! За-
що чіпляєте йому колодку? Він її не
заслужив. Хиба по свій волі він паруб-
кує? Щож, коли його суджена була до
сього часу за иншим і тільки вчора до-
відалась, що тепер вільна. Даруйте час,
а я певна, що після Великодних свят

ми погуляємо на Андрійовому весілю. Я знаю те, що знаю.

Отся загадкова річ немов роздражнила присутних. Посипались запитання.

— Що? Як? На кого то натякаєш? Кажи прямо, що ти знаєш?

Гапка стояла ні жива, ві мертва і переляканими очима дивилась на Ковалиху, але на ту немов щось насіло.

— Ет! — рішучо промовила вона, — Чого справді мовчати? Хай наші вороги мовчать. Хибаж не знаєте, що дяк Андрій вже кілька років пропадає за моєю кумою. Та щож, коли її чоловік сім років тиняв ся десь на Запорожу, а їй розпусту не давав! А тепер виявилось, що його на світї вже немає.

Гапка крикнула й кинулась до дверей, але Ковалиха вхопила її за руку.

— Не тікай, кумасю, й не соромся. Се річ світова. Усім відомо, що дяк Андрій закоханий в тобі, а я знаю, що й тобі він до мисли. Так чоґож таїтись. Поберіть ся, тай годї. Доки вам обом самотою побиватись?

Тут всі загомонїли. Дехто ще не чув про смерть Максимову і хотїв дізнатись, чи дійсно він помер, але жіноцтво так і напустилось:

— А як же не дійсно? От, поспитайте Семена Пищалку: той власними очима бачив, як його й ховали. І в поминальну граматку Максима вже вписано. А брат Максимів Василь вже видбирає в Гапки свою батьківщину.

— Ну, коли так, то нехай дяк сватає Гапку, та й край, — присудили й скептики.

Тут виявилось, що тайна Андрієва не була такою, як він гадав.

— Ми вже давно помічаємо—сміялись дяки — що наш товариш підчас служби Божої все кудись зазирає зза ірмолоя в той бік, де жіноцтво стоїть, а часом, як вийде серед церкви читати апостола, то й гортань у його мов пересохне.

— Оттака ловись! — вмшав ся о. Олексій — А ще недавно хвалив ся мені, що хоче податись у Січ дякувати. Признавай ся ж по правді, пане дяче, чи до вподоби тобі Гапка, то ми тебе зараз і посватаємо.

Всі так і впились очима в Андрія. А на його жалко було й дивитись: він то червонів, то полотнів і хоч був добре підпитий, а про те почував, що прийшов рішучий момент в його житю. Помовчавши, він тихо відповів:

— Аще настоятель вопрошаєть, не утаю ся; уязвлен єсьм от юности моєя, но не посягах, зане велеліпная Агафія сочета ся пному.

— Ну, а тепер того „инога“ лизень злизав, то як же далі буде?

Андрій важко дихав, піт заливав йому очі. Нарешті він ще тихше промовив:

— Не достоїн єсьм... Но аще будеть соизволение Агафії...

— Ну, так-би прямо й казав—перебив о. Олексій. — А тепер послухаємо, що каже Гапка.

А Гапку вже оточили жінки і щось їй втолковували. Вона плакала і видимо відмовлялась. Тоді виступила її братова Палажка Павленчиха та й каже:

— Слухай Гапко! Казала я тобі вчора, що милосерний Бог талан тобі вертає, а сьогодні бачу, що й пару посилає, та ще й яку. Чого ж ти комезишся? Ось тобі жених — пан Андрій. Будеш дячихою, матимеш завжди певний кусень хліба й житимеш в спокою. А що кажеш—треба поперед відпоминати Максима, так тебе ж не поведуть зараз до вінця. Настане святий піст, то й відпоминаєш свого заброду, а після Великодня справиш і весіле. Подай тільки

зараз при добрих людях слово пану Андрієви, то й не треба буде справляти ні сватаня, ні заручин.

— А так, так!— затакало жіноцтво.— Слухай ся, Гапка, братової: вона тобі лихого не порадить.

Гапка все ще вагалась і звернулась до брата Йосипа:

— А ти ж, братіку, чого мовчиш? Що ти мені порадиш? Я тебе шаную, як батенька, то як ти скажеш, так і буде.

— А що ж я пораджу, сестро? Благословляю тобі подати слово пану Андрієви, тай годі. Певний, що жалкувати потім не будеш.

— Як що так, то нехай буде по вашему— промовила Гапка.

— Амінь! — закінчив о. Олексій — Тепер, Артемихо, пошукай якої хустки молодому, а ви, дяки, співайте „Многая літа!“ зарученим, та нехай вони нас почастують.

Артемиха метнулась і через хвилину де не вродилась і червона хустка і срібні перстні і гаптовані рушники. Гапка соромлячись... почепила Андрієви хустку, а дяків повязала рушниками і в парі з женихом почала частувати гостей варенухою. Дяки аж тричі проспівали „Многая літа!“, а гості поздо-

ровляли молодих. І знов почав ся звичайний „перепій“.

Після третьої чарки розходив ся старий о. Олексій, зірвав ся з місця та й гукнув:

— А послухайте, добрі люди, що я задумав. На якого хріна будемо відкладати шлюб аж напісля свят? За вісім тижнів багато води втече, ще й наш молодий, може, чкурне на Запороже. Моя думка така: коли зробили добре діло, то доведім його до краю, давайте отсе зараз звінчаймо молодих, та й край!

Дяки радо обізвались:

— Святу правду кажете, панотче! На що зволікати справу? Та й чого нам бракує? Адже церква — своя, панотець свій, дяки свої. Рушаймо зараз всі до церкви та й звяжемо руки молодим, а завтра погуляємо на весілю.

— Милуйте, панотче! — вмiшав ся Йосип Павленко — чи воно ж до ладу буде? Тепер глуха ніч, швидко вже треті півні заспівають: якомсь не випадє в таку добу правити шлюб. Та й у молодії нема ні сваток, ні дружок, ні жадного начиня, яке потрібне до вінця.

— Яка там ніч? — заперечив с Олексій. — Глянь у вікно: адже видно, як у день, а в церкві свічки запалимо. А що

до начиня, то й сю справу легко владнати: а нуте, жіночки, метніть ся лиш та здобудьте все, чого бракує молодим, а я йду до церкви, щоб і там що слід зготувати.

Жіноцтво радо шатнулось і через півгодини ввійшла Гапка в новім убраню, як личить молодій, а з нею дружки, світилки і вся весільна челядь. Андрій оточений боярами, був убраний як слід до вінця, а в сїнях бринькала й троїста музика. Зняли з стїни образи, за батька сїв Йосип Павленко, а за матір Артемиха. Поблагословили молодих і всі разом рушили до Божого дому.

А там уже свічки палили і о. Олексій в уборі зустрів молодих на порозї. Дякї голосно співали. Голобородко прочитав апостола і вся відправа пройшла як слід, коли не рахувати того, що дано-тець і молодий трохи мотикались, як обходили округи налою.

З церкви всі вернулись до Артемихи, знов пили „перепій“ за здоровле молодих і тільки на світаню відвезли їх до Гапчиного дому. Вели з весільними співами, грала музика, грав і сам молодий, хоч на його бандурі чимало струв було вже обірвано.

IV.

Тихий весняний ранок. Сонце тільки що підбилось на блакитнім небі й залило теплим, прозорим сяйвом чудовий краєвид. Ворскла зірвала вже кригу, затопила піски й луги і розлилась як море, серед якого денезде бованіли верби та оскорі, мов рибалки, що розбрелись з розкиданим неводом. Ще й Тепяого Олексія не було, а вже з степів подихав теплий вітрець, і під його животворним подихом парувала сира земля, соком наливались бруньки на дереви, жовкли верби, червоніли шелюги. З монастирської гори доносилося телецькане постового дзвона; в недосяжній високості тихо курлюкали журавлі, що вертались з вирєю.

Вийшла на свій ганок Гапка й здивилась на Божий світ. Постояла кілька хвилин, потім усміхнулась, мабуть щось згадала і побігла в хату.

— А знаєш, Андрійку, який сьогодні день? — запитала вона чоловіка.

Той сидів за столом над тріодю і розшукував щось в „Маркових главах“ про порядок церковної служби.

— Знаю, — відповів він: вівторок, тринадцяте число марта, св. мучениці Христини.

— Та ні, я не про те питаю: за для нас який сьогодні день?

— За-для нас? Знаю: голодний, бо ти полїнувалася збігати на базар, не купила риби тай будемо їсти хрін з редькою.

— Неправда милий: у мене ще соленої рибки трохи лишилось, то зварю борщ, спечу пирогів з вурдою, тай не будеш голодувати. Але я не про те питаю. Ну, який же ти забудько! Згадай, що було три тижні назад?

— Ага, зрозумів; ти згадала, що сьогодні минули якраз три тижні, як ми побрались. Невжеж справді три тижні? А мені здається, немов ми вже рік живемо вкупі.

— Бач, який ти недобрий, уже й призвичаївся! А мені навпаки здається, що те було неначе вчора, і якось чудно подумати, що так недавненько бідкалась я самотою, а тепер є в мене чоловік любий з довгими вусами, за які я можу скубти, коли хочу. От і зараз поскубу за те, що забув, який сьогодні день.

— Не пустуй, серце, і не перебаранчай: швидко, надісь, до церкви за-дзвонять, а мені ще треба минею переглянути.

— Геть набік оту менею. Краще пригорни мене до себе, бо мені чогось сумно. Не йде з пам'яті отсей дивний сон, що приснив ся мені перед тим, як ми побрались. Адже так усе сталось, як снилось, і тогож таки дня ішла я до Божого дому вінчатись, вели мене дружки та світилки, грала мені троїста музика— те все було. Ажеж той протопоп з патерицею, ота страшна куна, Максим з копійкою на подзвінне—того ж. хвалити Бога, не було. На що ж воно таке снилось? Як ти гадаєш? Чи не має чого про се в отих шкуратяних книгах?

Андрій відсунув церковні книги, пригорнув до себе стурбовану жінку і став її розважати.

— Бачиш, любко, про сні є дещо в святих книгах, тільки не в тих, а в інших. Бувають сні від Бога і від нечистого. Оте, що тобі снилось про заміже, те, може, й від Бога, бо ти й дійсно в той день несподівано повінчалась, а про куну—то від нечистого і ти забудь про сю нісенітницю. А що Максим давав тобі гроші на подзвінне, те значить, що його грішна душа молитов просить. Так тиж віднесла до церкви кухлик меду, то будуть його поминати цілий піст, от йому й на тім світі по-

алегше. А ти облиш про його й думати.

— Я вже думаю не про його, а про тебе, що який ти в мене вчений та розумний. От як би й мені навчитись письма! Як ти гадаєш, змогла б я стати письменною?

— А чому ж ні? Хочеш, я буду тебе вчити?

— А не вийдеж у нас така наука, як у тій пісні:

Учив мене письма дяк,

Та й не вивчив ніяк:

— Каже мені: Буки-аз,

А я йому: „Цілуй раз!“

Каже мені: Єр-єри,

А я йому: „Пригорни“.

— Як будеш пустувати, то я навколішки тебе поставлю на гречку, а то й „субіткового“ дам.

— Так би я тобі й корилась! Ні, серце, не про те я вже думаю, а про инше: де ми подінемося, як дівир Василь хату відбере? Зустрів мене вчора на базарі тай каже: „Тепер ти, Гапко, маєш чоловіка, то йди до його жити, а братове дворище—мое, я й позиватись за його буду“. Ну, де ми подінемося, голубе?

— Ой, маємо про що журитись!—засміяв ся Андрій.—Наймемо у когось

хатину, поки зберемось на свою власну; будемо обое заробляти, то й не будемо нужди знати. Аби ти мене вірно любила, а про решту мені байдуже! Але слухай, на кого то собака бреше?

Гапка схопилась до вікна, та й каже:

— Се йде до нас крамар Демян Запорожець, що рибою прасолує. По якій же се потребі?

Рипнули сінешні двері і в хату ввійшов огрядний чоловік в міщанським убраню, підперезаний червоним поясом.

Він повагом зняв шапку, поставив у куток між кочергами грубий цїпок та тоді вклонив ся й промовив:

— Здорова була, Гапка Павлівно, й ти, пане дяче. Поздоровляю вас з святим постом, Та вас пак треба ще й чесним шлюбом поздоровити. Ну, щастивам Боже на все добре.

— Спісибі,— відповіли господарі. — Сїдайте, будь ласка, милим гостем будете.

— Навряд, чи буду я вам милим гостем,— промовив Демян,— а тільки вибачайте, я в тому не винен; на посла, кажуть, як на осла, що навантажать, те він і везе. Ось яке діло; кланяєть ся

тобі, Гапко, твій чоловік, чи як тепер він тобі приходить ся, Максим, і передає через мене гостинець.

— Який Максим? — з жахом крикнула Гапка.

— Хаба він живий? Адже ж казали...

— Живісінький, оттак, як ми з тобою. Та от я тобі краще поряду розповім. На всеїдній були ми з нашим же полтавським крамарем Кирилом Мощенком в Січи по нашому промыслу, їздили вяленої риби купувати то-що, а під той час туди-ж приїхав Максим з Папушиного зимовника, де він давно уже оселив ся. Він тепер справжній січовик, бо приписав ся до Урманського куреня. Почувши, що приїхали полтавські крамарі, він у пуцальну неділю прийшов до нас з хлібом та й питається: „А як там проживає моя жінка Гапка?“ А я жартуючи й кажу: „Що ж пішла чутка, либонь ти вмер, так Гапка заміж лагодить ся“. Він на се нічого не сказав і почав розпитувати про свого брата Василя та про інших родичів. Недового й посидів, спитав, коли ми думаємо вертатись до дому і поїхав до свого зимовника. А в вівторок на масниці вдруге до нас навідав ся, поклав

на стіл гроші та й каже мені: „Поклонись від мене моїй жінці Гапці Павловній і на знак того передай їй отсі гроші дві копійки на калачі; та ще поспитай, чи відібрала вона сукно на портище, що я переслав їй через людей? Як що відібрала, то нехай мене сповістить і пришле мені сорочку й рушник“. Отсе й тільки моєї повісти. Ось і ті гроші, що Максим передав тобі. А по сій мові будьте здорові. Прощайте!

Демян витяг з кишені дві копійки, поклав їх на стіл і не хапаючись взяв щіпок, надів шапку і вийшов з хати.

А в хаті лишилися господарі, німі й нерухомі, більше подібні до каменяних статуй, ніж до живих людей.

Стали дзвонити до служби, та Андрій навряд чи й тямив, що то дзвонили в його церкві.

V.

В братерському домі засідає полтавське „духовне правління“: протопоп Могилянський з місцевими священиками судять полкового капеляна Олексія Новицького.

— Велика твоя провина, отче — каже йому протопоп, — чимало церковних реґул порушив ти необачно: повінчав дяка з жінкою, не розвідавши

як слід, чи дійсно помер у неї чоловік; не потребував від молодого „квіту“, що він заплатив за „вінечну пам'ять“*); по-вінчав не в „указний час“ — на масниці, та ще й опівночи, коли „Правила св. отця“ вінчати забороняють.

О. Олексій виправляв ся так:

— Вінчав я дяка з Гапкою Хвостичкою, поклавшись на свідоцтво братів молодой, Павленків і інших людей, яким про смерть Максима Хвостика переказав Семен Пищалка, що тоді недавно повернув ся з Запорожа, та і в поминальну граматку Максим був уже вписаний як померший. Не потребував „квіту“, бо ви, отче протопопе, їздили під той час до Києва і була така думка, що коли ви повернетесь, то дяк Андрій або заплатить що слід за „вінечну пам'ять“, або ж випросить у вас сей платіж ради свого убожества. Вінчав я не опівночи, а з півночи перед світом, гадаю-

*) Від 1723 р. заведено на Україні установу, яка до того часу існувала тільки в Московщині, щоб молоді перед вінчанем брали у протопопа так звану „вінечну пам'ять“ і платили за неї по таксі: первошлюбні по 24 коп., другошлюбні по 50 коп., третьошлюбні по 60 к. Сі гроші йшли на дохід митрополичий. Без „квіту“ в платіжи сього податку священики не мали права давати шлюб.

чи, що коли у всяку пору можна хрестити дітей, причащати хворих, то чом не можна й вінчати, бо шлюб — такий же сакрамент, як і інші; а що „Правила св. отець“ забороняють давати шлюб на масниці, про се я не знав, бо тих „Правил“ у себе не маю і ніколи їх не читав.

Покликали братів Павленків і інших свідків, на яких покликав ся капелян. Ті готові були й заприсягтись, що чули від Семена Пищалки про смерть Максимову, щиро повірили йому і в тім ручились перед о. Олексієм.

Покликали й самого Пищалку й запитали:

— З якого приводу ти розпускав чутку про смерть Хвостика і з чого ти сам упевнив ся, либонь він помер.

— А то так було, милостиві панотці—виправляв ся Пищалка.— Швидко по водохрещах, був я у Січи по своїому ділу і зайшов до шинку Корсунського отамана Івана Швидкого, а там сидів козак Урманського куреня, — тільки я не спитав, як його називають—і пив мед. Розбалакались ми з ним і коли він дізнав ся, що я з Полтави, то зараз і запитав, чи не знаю я Іосипа та Грицька Павленків і їх сестру Гапку і чи во-

ни ще живі — „Чом, — кажу, — не знати? Добре знаю і коли я виїздив з дому, то хвалити Бога, усі вони були живі й здорові.“ — „То віддайже їм — каже — поклон, що їх зять, а Гапчин чоловік, Максим Хвостик уже вмер.“ А де той Хвостик помер і коли, не објавив, з я його не разпитував, бо се мене мало й обходило. А повернувшись до Полтави, я і Павленкам і Василеви Хвостикови і иншим так само й переказував як мені той Запорожець казав. А чи дійсно той Максим помер, чи ні, про се достотно не відаю.

Питали й Демяна Запорожця і той про зустріч з Максимом Хвостиком в Січи розповів так само, як і Гапці.

На кінці засідання закликали дяка з Гапкою і взяли з них „підписку“, щоб вони „до рѣшення дѣла совокупно не жили“, а протокол засідання закінчили так: „Понеже сіє дѣло кѣ собственному розсмотрѣнію високої власти о. митрополита подлежить, для того духовное правленіє о вышеписанномъ его преосвященству представляет.“

Минуло цівроку, а з Київа про справу ні слуху, ні духу. Їздив туди й сам о. Олексій, був у митрополита, виправляв ся перед ним, уклінно просив бла-

гословити йому служити службу Богу, бо сам він зважитись не сміє і одержав коротку відповідь: „Жди указу“.

А дяк Андрій таки здійснив давню свою гадку: як тільки розпочалась справа про його шлюб і його розлучили з Гапкою, він зараз же покинув Полтаву й подав ся на Запороже, де його прийняли до Січової дяківської школи.

А через півроку Січовий єромонах повідомив полтавського протопопа, що „оный дякъ Андрій Бандурыстий волею Божею умре“. З чого і як умер, не було з'яснено. Видно, його квола натура не знесла жорстокого кепкування щербатої долі, що на хвилину поманила його несподіваним щастем і враз так нагло глумливо звівечила його. Соборні дяки „велім перепоем“ помянули нещасного товариша та Гапка нишком в своїй хатині виплакала за ним свої карі очі, бо прилюдно плакати не сміла.

О. Олексій подумав, що, може, смерть Андрієва прискорить рішенець його справи і послав у Київ плачливе проханє: щиро спокутує він свій гріх, сам наложив на себе епитемію, другий рік „не литургисаєть и дерзнуть того по возбраняющей совѣсти безъ архипастьерскаго разрѣшенія не смѣетъ“, а те-

пер „при старости лѣтъ и при слабости здоровья, ежедневно сподѣвається смерти“ і слізно просить благословити йому хоч коли-не коли правити службу Божу. Але й на се „слізно-ридательне“ проханє не було відповіді.

Минув ще рік і по весні 1763 року капелян знову рушив до Київа, везучи лист від полтавського полковника Андрія Горленка, який причиняв ся за ним перед митрополитом і прохав зглянутись на його старість і щире каєтє. Може сей лист найбільше став до помочи, бо в червні тогож року консисторія спромоглась таки вирішити справу і декретувала її так: що о. капелян повинчав на масниці та ще й опівночи, бо не знав, що „Правилами св. отець“ заборонено, то се можна йому й пробачити, бо требники, в яких ті „Правила“ надруковані, мало де при церквах київської епархії знаходять ся; а за те, що повинчав „безквитно“, та ще (як потім виявилось) й жінку від живого мужа, заслати його на півроку до монастиря.

Митрополит Арсеній на сїм декреті написав довгу резолюцію, в якій зазначив, що консисторія не звернула уваги ще й на інші провини підсудного. Нерозважно повіривши, пустому

базіканю про смерть Гапчиного мужа, капелян все таки не смів її вінчати, добре знаючи, що вона не прожила року удовою, як того вимагає церковне право. По друге вінчав він молодих „ядших і пивших“, а може й пяних, а в книзі „Кормчій“ на листку 524 надруковано: „Да не дерзнетъ никако же іерей подь грѣхомъ смертнимъ никогоже вѣнчати по обѣдѣ, ниже въ вечерѣ, но порану, ничесоже ядшихъ, иноже пившихъ, абіе по Божественнѣй литургіи, предуготовленнихъ и уже исповѣданныхъ да вѣнчаеть“. Та в тій же „кормчій“ наказано: перед вінчанем тричі підряд що неділі оголошувати в церкві молодих, чи не відає хто про яку правву перешкоду їх шлюбу; а капелян про таке оголошуванє й не думав. І за всі його провини слід би було його зовсім скинути з священства, але заглянувши на його старість, каюне і на те, що він почувуючи своє злочинство, сам на себе поклав епитемію і присягаєть ся до смерти замолювати свій тяжкий гріх, митрополит згодив ся з гадкою консисторії і звелів заслати капеляна в Полтавський монастир під начало ігумена і коли він там „окажетъ своє чесное і благовѣйное житіє і опредѣленное ему

послушаніє исправить благопокорливо“, то увільнити його на попередню службу.

Консисторія судила одного о. Олексія, а митрополит признав, що в справі є й друга особа, яку теж слід покарати та ще й тяжше: се була нещасна Гапка. Чим же вона так провинилась? На думку митрополита, Гапка, почувши про смерть мужа, повинна була добути від Січової старшини свідоцтво на письмі, „клятвою перед євангелієм утверженное“, що муж її дійсно помер, а потім цілий рік пробути удовою та тоді тільки думати про друге заміжє. А що вона сього не зробила, то її треба вважати „прелюбодійною“, бо в „Кормчій“ так і написано: „Мужеви без вѣсти бывшу, и не увѣдѣвши о нем, жена его идетъ до иного, прелюбы сотворить“. А в Правилах св. Василя Великого постановлена кара „прелюбодѣям“: відлучити їх від св. Причастія на 15 років і покутувати їм свій гріх так: 4 роки „плакаться“, себто підчас служби Божої, кожного „входящого в церковь молити со слезами припадая, да молить ся за него“; 5 років слухати службу стоячи „при зверяхъ церковныхъ“; 4 роки „припадати“, себто стояти в бабинці і коли

діякон возгласить: „Оглашенніи изидіте“, виходити з церкви і до кінця стояти на дворі і останні два роки молитись уже з вірними в самій церкві, тільки не причащатись, окрім смертельної хвороби. Отсю саме епитемію наложив митрополит на Гапку Хвостичку, а полтавському протопопу звелів тричі на рік „репортовати, каково оная Агафія, будучи в той епитеміи, оказывати будетъ покаянiе и в чем то по ней признаваемо будетъ“.

VI.

Нічого того не знала Гапка.

Після всього, що стрінуло її в останні роки, настало за-для неї жите такє гiрке та прикре, що не дивились би її очі й на світ Божий. Оплакала вона нещасного Андрія, оплакала щасливе та занадто вже недовге жите з ним і тепер тяжко нарікала на свою лиху долю, що так жорстоко немов пожартувала з нею. Не зазнала вона щастя замолоду, думала, що й довіку його не буде, аж тут воно прийшло ненагадане — несподіване, мов з неба впало, тихим сяйвом запалило їй серце, зогріло самотню душу — і враз зникло мов той болотяний вогник, що на те тільки світить, щоб завести людину в безодні нетри. Трап-

ляєть ся і з людьми нещастє; буває, що чоловік, або жінка, не нажившись з любовою дружиною, справляє її на той світ. Що й казати — тяжке горе; але смерть — то Божа воля, якій людина мусить коритись; їїж стрінуло горе ще тяжче, ще страшнійше, бо такого ні з ким і не бувало. Розлучила її з любовою дружиною не смерть, а лихі люди; вони ніби на жарт звели їх, жартуючи й розлучили, знищили її тихий рай, оганьбили чесний шлюб, удаючи, либонь то був не шлюб, а тяжкий, непростений гріх, який треба їй з Андрієм покутувати ціле житє.

Бідний Андрій не зніс такої наруги, пішов в світ за очі та незабаром і вмер. Протопоп каже, що його Бог скарав, а незабаром і її скарає, коли не вимолить собі опрощеня. Але Гапка не почувала себе грішною: в тім, що вона з Андрієм побралась за життя Максимова, не було гріха ніякого, бо Максим давно її покинув, переказував через людей, що вже ніколи до неї не вернеться і вона сім літ жила все одно як удова, або розвідка. Защо ж їй каратись? Та й якої ще треба кари над ту, яку вона терпить? Яке її тепер становище: чи вона удова, чи мужня жона, чи якась

покидка? Люди хоч і жаліють її, якось хитають головами з приводу її незвичайного становища; тим вона і ховаєть ся від них в своїй хатині. Одна тільки кума Ковалиха й відвідує й розважає. Колиб не брати та невістки, кинулаб вона домівку й пішлаб в світ за очі.

Була неділя. Гапка раненько прибралась і як тільки почула дзвін, рушила до церкви, маючи на думці подати на часточку за впокій Андрія, як се вона звичайно робила. Аж тут вийшла з свого двору й Одарка Ковалиха, то вони й пішли вкупі. Задзвонили в усі дзвони.

— Се ж — каже Одарка — о. протопоп вийшли з дому, то зараз і служба почнеть ся. Треба нам поспішати.

Гапка вступила вже на ганок церковний, аж чує за собою голос:

— Стій, Гапко, стій!

Оглянулась. Отець протопоп поспішав за нею, махає патерицею і кричить:

— Не входь до Божого дому, бо ти недостойна. Я тільки що одібрав указ про тебе з консисторії: 15 років ти нестинеш тяжку ешитимію — не буде тобі святого причастя, не прийматимуть твої молитви і не буде тобі входу в церкву. Ставай отут коло ганку, лий сльози і

уклінно прохай кожного, щоби молились за тебе, бо твоїх власних молитов не приймає Бог. І так ти повинна робити що неділі підчас служби Божої.

Гапка біла, як полотно, так і звалилась з ніг, і коли б Одарка та інші жінки не підхопили її, певно упала би з ґанку. Жах обняв присутних. Де-хто запитав протопопа:

— За що ж то, пан-отче, така їй нечувана кара?

— А за те, що вона пішла заміж від живого мужа. Сей учинок, по церковному праву, прирівнюється до мерзенної розпусти і от її покарано як „прелюбодійцю“ — пояснив о. протопоп і вступив до церкви.

Гапка ревно плакала в обіймах Одарки. Жінки її розважили.

Народ усе прибував та не йшов у церкву, а обступив ґанок, здивований тим, що бачив. Тодішнім людям було не вдивовижу бачити подібну сцену, що якусь людину підчас відправи заковували в „куну“ на глум і позорище, але так карались з присуду церковних братчиків безсоромні розпусники, або ж дівки та жінки, що губили байстрят, та й то тільки тоді, коли їх за сей злочин не тягли до суду карного; а коли вияс-

нилось, що Гапка так покарана конси-сторським судом за те, що пішла заміж, не дізнавшись гаразд про смерть мужа, всі нарікали на неправдивий присуд. Більш за всіх була обурена Ковалиха і помітивши, що присутні цілком їй спочувають, дала повну волю своєму обуренню й голосила :

— За що така нечувана кара? За що такий глум? Хиба вона кого вбила або отруїла, вдала ся в розпусту, чи дитину привела та задушила? Ми всі знаємо її чесне жите! Молодиця вісім років прожила, покинена чоловіком, а хто чув про її нестатечність? А що заміж пішла, так уся-ж Полтава пойняла тоді віри Пищалці, що пустив поголоску, либонь Максим помер. Ну й карати-б Пищалку, що людей брехнею звів, та ще того попа, що п'яний поквапив ся вінчати опівночі. Так бач, свій за свого руку тягне: попа тільки на півроку заслали до чевців муку сіяти, а неповинну молодицю присудили на 15 років нести якусь „епитемію“, лишатись без сповіди й св. Причастя, не впускають до Божого дому, мов яку невіру. Неправдивий присуд, неправдивий!

— А так, так! — говорили в натовпі. — Се якась новина, давнійше

сього не чувано. В давнину від Максима стробували б розлучний лист: коли ти покинув жінку, то не вяжи їй світу, нехай йде за иншого. А то, бач, яка правда: він там на Запорожу давно мабуть знайшов собі пару, а тут жінка бідує, а за те, що помилково її звінчали з иншим, он тяжку кару несе! Се не порядок.

З церкви вийшов паламар, висланий протопопом вгамувати людський гомін. Люди втихомирились і вступили до церкви; лишилися тільки деякі жінки.

— Знаєш що, кумко — рішучо звернулась Ковалиха до Гапки — чого ми тут будемо стирчати? Ходім до дому. Коли не впускають до церкви, то ми й дома помолимось.

Жінки те-ж саме радили.

Знесилена плачем, Гапка не противилась. Спираючись на плече вірної подруги, вона тихо йшла і немов непритомна шепотіла:

— Все збулось достотно: Максим копійку прислав, протопоп до церкви не впустив, на глум виставив... Так: сон справдив ся до кінця!

Другої неділі даремно паламар виглядав з церкви, чи прийшла Гапка „пла-

катись“. Її не було. Виявилось, що Гапка із Полтави зникла. Казали сусіди, либонь вона покинула домівку й перебралась на хутір до братів Павленків, а ті кудись завезли її — не то на Запороже до Максима, не то кудись на слободи.

О. протопоп не став її розшукувати, а тільки написав до консисторії, що „оная Агафія изошла съ Полтавы не-відомо куда, и тако съ онымъ ей исходомъ наковое она, будучи въ епитиміи, оказовати будет покаянiе, наблюдати нѣ по чему.“

40	<i>Л. Боровиковський.</i> Маруся	0 25	К
41—42	<i>Данте Аліґері.</i> Пекло, пісня I—X.	0 40	"
43—45.	<i>В. Олехнович.</i> Раси Європи	0 70	"
46—48.	<i>Л. Толстой.</i> Крайцерова соната (вич.)	0 90	"
49—50.	<i>О. Бодяньський.</i> Українські казки.	0 50	"
51	<i>Е. Золя.</i> Смерть Олівіє Бекайля	0 25	"
52.	<i>А. Уайт.</i> Розвій астроном. поглядів	0 45	"
53	<i>П. Ніщинський.</i> Гомерова Іліяда (3 піс.)	0 25	"
54.	<i>А. Міцкевич.</i> Лист до гал приятелів	0 45	"
55—56.	<i>Л. Толстой.</i> Смерть Івана Іліча	0 55	"
57.	<i>В. Брайтенбах.</i> Біологія в XIX в.	0 25	"
58—59.	<i>М. Горький.</i> На дві життя	0 70	"
60—61.	<i>М. Верн.</i> Біблія, студія	0 40	"
62—63.	<i>Г. Кляйст.</i> Маркіза О.	0 40	"
64.	<i>М. Кареев.</i> Філософія історії	0 25	"
65—67.	<i>Ф. Достоевський</i> Грач	1 50	"
68.	<i>Ш. Сеньобо.</i> Міжнарод. революц. партії	0 40	"
69—71.	<i>І Тургенєв.</i> Весняні води	1 30	"
72.	<i>А. Д. Уайт.</i> Розвій поглядів на лихву	0 30	"
73—74.	<i>П. Куліш.</i> Українські оповідання	0 90	"
75.	<i>Ф. Лясаль.</i> Про суть конституції	0 30	"
76—77.	<i>А. Шаміссо.</i> Петро Шлеміль	0 70	"
78.	<i>М. Драгоманів.</i> Літ.-сусп. партії в Гал.	0 40	"
79.	<i>Д. Мордовець.</i> Оповідання	0 60	"
80.	<i>О. Кониський.</i> Листи про Ірландію	0 45	"
81—82.	<i>І. Левицький.</i> Гуморески	0 75	"
83.	<i>Ю. Візнер.</i> Житє рослин у морі	0 15	"
84—5.	<i>П. Ніщинський.</i> Гомер. Іліяда, IV—VI	0 80	"
86.	<i>В. Антонович.</i> Польсько-укр. відносини	0 40	"
87.	<i>І. Тургенєв.</i> Муму	0 30	"
88—90.	<i>А. Кримський.</i> Мусулманство і його будучн сть	1 70	"
91—2.	<i>О. Стороженко.</i> Оповідання. II.	1 10	"
93.	<i>А. Д. Уайт.</i> Розмови з Л. Толстим	0 30	"
94—6.	<i>Ф. Купер.</i> Звіробійник	1 60	"
97—8.	<i>О. Вайсмаєр.</i> Про туберкульозу	0 90	"
99—100.	<i>О. Стороженко.</i> Оповідання. III.	0 85	"
101.	<i>Л. Толстой.</i> Схаменіть ся (вичерпане)		
102—3.	<i>В. Гаршин.</i> З війська. Опов.	0 80	"
104—5.	<i>Л. Фер.</i> Будда і Буддизм	0 80	"
106—7.	<i>С. Круть.</i> Записки з рос.-тур. війни	1 10	"

В 1.638

108. М. Кос.	
109—10 М. І.	
111. Моріс І.	
112—3. Л. Толстоу. Севастополь. Оповід.	1:20 "
114. В. Антонович. Чари на Україні	0:45 "
115—7. Тисяча й одна ніч. I., друге вид.	1:60 "
118. І. Ген. Нариси із старинного світа	0:65 "
119—20. О Стороженко. Оповідання. IV.	0:80 "
121. М. Драгоманів Козаки	0:30 "
122. П. Куліш Листи з хутора	0:50 "
123. Ф. Сірко. Тарас Шевченко і його думки про громадське житє	0:60 "
124—6. Тисяча й одна ніч. II.	1:40 "
127. III. Сеньобо. Церква й католицькі пар- тії в XIX ст.	0:45 "
128—9. Л. Толстоу. Кавказькі оповідання	1:00 "
130. Л. Маячанець Про шлюк на Україні	0:35 "
131—2. І. Тургенев. Кляра Міліч	0:60 "
133—4. Е. Цеклер. Єзуїти	0:75 "
135—6. І. Франко. Semper tiro (поезії)	1:00 "
137—8. А. Д. Уайт. Розвій поглядів на вселенну	0:90 "
139—141. Тисяча й одна ніч. III.	1:90 "
142. Др. А. Форель. Про алькоголь	0:20 "
143. С. Черкасенко. Хвилини, поезії	0:56 "
144. А. Оляр. Від монархії до республіки.	0:40 "
145. О. Тесленко. Страчене житє.	0:56 "
146. Г. Цеглинський. Шляхта ходячкова	0:70 "
148. Г. Цеглинський. Соколики	0:80 "
149. М. Левицький. Дурисвіти	0:80 "
150. І. Франко. Зівяле листє	1:40 "
151. Я. Невестюк. Кандидат, комедія	0:90 "
152. І. Франко. Панські жарти	0:90 "
153. І. Франко. Вавилонські гимни	0:60 "
154. І. Франко. Мойсей	0:60 "
155. І. Франко. Панщина	1:00 "
156—158. Тисяча й одна ніч. IV.	1:80 "
159. І. Франко. Із літ мові молодости (поезії)	1:40 "
160. В. Паней о. Олігархія і демократія	0:40 "
161. Орест Левицький. Несподіваний шлюк	0:60 "
162. Др. М. Лозинський, Тям, що від нас відійшли (друкує ся).	